

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SZARKA LÁSZLÓ**
A SOKNEMZETISÉGŰ BIRODALMAKTÓL
A MULTIETNIKUS NEMZETÁLLAMOKIG
- **GYARMATI ENIKŐ**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA
AZ I. VILÁGHÁBORÚ CENTENÁRIUMÁNAK
ANGOLSZÁSZ TÖRTÉNETI IRODALMÁBAN
- **MILE BJELAJAC**
SZERBIA A NAGY HÁBORÚ KITÖRÉSÉNEK
100. ÉVFORDULÓJA KAPCSÁN KIBONTAKOZÓ
TÖRTÉNÉSZPÁRBESZÉDBEN
- **ÁBRAHÁM BARNA**
A SZLOVÁKKÉRDÉS NEMZETKÖZI DIMENZIÓI
AZ I. VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN
- **SZEMLE**
FARKAS ILDIKÓ, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 2.

TARTALOM

A Nagy Háború regionális olvasatai (Szarka László)	165
<i>Tanulmányok</i>	
Szarka László: A soknemzetiségű birodalmaktól a multietnikus nemzetállamokig. Kelet-közép-európai nemzet- és államépítő nacionalizmusok az I. világháború éveiben	171
Gyarmati Enikő: Az Osztrák–Magyar Monarchia az I. világháború centenáriumának angolszász történeti szakirodalmában	193
Mile Bjelajac: Szerbia a Nagy Háború kitörésének 100. évfordulója kapcsán kibontakozó történészpárbeszédben	217
Ózer Ágnes: Szerbiában a helyzet változatlan. Az I. világháború szerbiai megítélése és a legújabb külföldi szakirodalom recepciója	241
Ábrahám Barna: A szlovákkérdés nemzetközi dimenziói az I. világháború éveiben. Historiográfiai áttekintés	257
Kürti László: Identitás és propaganda Manno Miltiades I. világháborús művészetében	289
Gabriela Dudeková: Család és túlélési stratégiák az I. világháborúban. Hosszú távú változások a szlovák társadalomban	311
<i>Szemle</i>	
Kokugagu a Meidzsi-kori Japánban. A modern japán nemzettudat kialakulása (Farkas Ildikó)	333
A Balkán-háborúk képe a francia szakirodalomban (Demeter Gábor)	338
Az albán tűzfészek szerepe a világháború kirobbanásában (Demeter Gábor)	341

Jelen számunkat szerkesztette: Szarka László

A Balkán-háborúk képe a francia szakirodalomban¹

A Balkán-félszigettel foglalkozó kutató mindig nagy várakozással tekint egy nemzetközi szerzőgárda által a térség történelméről írt könyvre, különösen ha az a félszigetet alapjaiban megrengető 1912–1913-as Balkán-háborúkról szól. Még akkor is, ha az első perctől kezdve világos, hogy az egymás mellé helyezett, rendkívül széles tematikát felölelő tanulmányok között különösebb kapcsolóerőt feltételezni túlon túl optimista elvárás egy tanulmánykötet esetében. Pozitív viszont, hogy a téma szempontjából számos szaktekintélyt szólaltat meg, így a kutatónak lehetősége nyílik tájékozódásra a legújabb elméletek és eredmények között. Hiú remény azonban, hogy az egyes kérdésköröket különböző szemszögből látó, eltérő nemzeti vagy globális narratívák alapján álló kutatók tanulmányait összevetve árnyaltabb kép rajzolódik ki a konfliktusról, netalán a kutatók reflektálnak egymás állításaira, és párbeszéd vagy vita bontakozhat ki a világháború előzményének – vagy a legújabb felfogás szerint részének – tekinthető konfliktus kapcsán. (Abból a szempontból a Balkán-háborúk mindenképpen a világháború előzményének számítanak, hogy ekkor bizonyosodik be, a nagyhatalmi koncert nem működhet tovább.) Erről azonban itt szó sincs – a kötet arra ugyan alkalmas, hogy egy-egy fontosabb problémát megismerjünk, de az esetek zömében ez vagy nem jelent túl mély ismeretet, vagy pedig túlzottan speciális témakörök kerülnek bemutatásra. Az egyenetlenség mellett az egyoldalú megközelítés dominál – még akkor is, ha az adott téma szaktekintélye szólal meg –, átfogó képet nem kapunk a konfliktusról. Ez persze nem feltétlenül probléma, a kötetet ugyanis azok számára írták, akik kiterjedt ismeretekkel rendelkeznek a korszakról.

A Catherine Horel által szerkesztett, francia és angol nyelvű tanulmányokat tartalmazó kötet egy nagy nemzetközi projekt második produktumaként jelent meg. A 2011-ben kiadott, szintén Horel által szerkesztett első könyv a boszniai annexió recepcióját és következményeit tárta az olvasó elé. Jelen kötet kétségkívül pozitív vonása, hogy – a korábbiakkal szemben – a nemzeti történetírások szélsőséges nézeteket valló képviselői nem kaptak teret, meglepő viszont, hogy a térség történetében leginkább érintett osztrákok, magyarok és oroszok (!) alig szerepelnek a szerzők között, a hivatkozott szakirodalomról nem is beszélve. Mivel a kötet egy párizsi konferencia tanulmányait jelenteti meg, nem meglepő a franciák és az olaszok túlsúlya (és az angolok hiánya), örvendetes viszont, hogy a kisállamok képviselői is teret kaptak. A kötetből latens módon a francia történetírás nemzetközi kapcsolatainak fő irányai – és a konfliktussal kapcsolatos álláspontja – is kiolvashatók. Mindenképpen érdemes említeni a bizonyos fokú „távolságtartást” az eseményektől (a bolgár politikát egy román elemzi, az 1913-as

¹ *Les guerres balkaniques (1912–1913). Conflits, enjeux, mémoires.* Dir.: Horel, Catherine. Bruxelles–Bern–Berlin–Oxford: P.I.E.–Peter Lang, 2014. 348 p. (Enjeux internationaux, 31.)

albán–macedobolgár felkelést egy francia), ugyanakkor a világháborús győztesek túlsúlya is egyértelmű. A tanulmányokra alapvetően jellemző, hogy bár igen körületekintő és széles körű szakirodalmat használnak a lábjegyzetekben – ennek alapján szintén rekonstruálható a kapcsolati háló –, elég gyakori a körbehivatkozás (ráadásul ismétlésszerűen, ami rámutat arra, hogy a nemzetközi hivatkozások száma sem objektív mutató), a törzsszövegben pedig számos elütés található. Szintén felismerhető, hogy a románok nemzetközi beágyazottsága elég jó, mind a Sorbonne-on tanítókat, mind a bukarestieket, mind a iași-akat érve ezalatt.

A három tematikus csoportba rendezett tanulmányok színvonala eltérő. Az első blokkot a konfliktusok történeti elemzése alkotja. Itt kiemelkedik mind a téma, mind a megközelítés szempontjából Dimitar Tasić tanulmánya, aki az irreguláris erők katonai szerepét és társadalmi bázisát vizsgálta három félkatonai csoport tevékenységének elemzése alapján. Megállapítása szerint mind céljait, mind módszereiket, mind összetételüket tekintve a heterogenitás jellemezte az irregulárisokat. A prokupjei bázist fenntartó Vojislav Tankosić kapitány csapatai sok boszniai muszlimot és albánt is tömörítettek, akik a szerb célokért harcoltak. Vojin Popović őrnagy 1300 fős hadereje pedig helyi, kifejezetten muszlimellenes macedóniai szlávokból verbuválódott. Tankosić teljesen önállóan cselekedett, a hadműveleteket is a hadüzenet előtt, felhatalmazás nélkül indította meg, kész helyzet elé állítva a diplomáciát. A Fekete Kéz megbízottjaként attól tartott, hogy a törökök elleni háború a nagyhatalmi nyomás miatt elmarad. (Tankosić a retorzióktól Apis barátsága miatt megmenekült.) Mély nyomot hagyva a reguláris erők moráljában Tankosić emberei voltak a felelősök a hátszágban elkövetett legtöbb gyújtogatásért és erőszakért, a hadifoglyok bántalmazásáért a meghódított területek „pacifikációja” során. E csoport ugyanis zömmel korábban a térségből elmenekült metohiai és koszovói szerbekből és muszlimokból állt, akik személyes sérelmeiket kívánták megtorolni (nem feltétlenül nacionalista alapon). Ezzel szemben Branko Vukosavljević csapatai, melyek a Szandzsákot vették célba (a vezetőjük itt szolgált 1905–1909 között, s szintén a Fekete Kéz tagja volt), sokkal fegyelmezettebbek voltak, s engedelmekedtek a felső vezetésnek, és toleránsabbak voltak a helyi lakossággal. A Monarchiából származó, Macedóniában letelepült Vasilije Trbić csapatai helyiekből, mind bolgár, mind szerb észermű szlávokból toborzódtak, de e csoport is számos atrocitást követett el.

Patrick Louvier tanulmánya a krétai muszlim lakosság lassú létszámcsökkenéséről az 1897-es autonómia elnyerésétől 1913-ig, egyike a legjobbaknak. Egyrészt szakít a hagyományos felfogással, hogy a krétai törökök zöme város lakó volt, illetve megvizsgálja, hogy a bevándorlók és a renegátok hány százalékukat tették ki, másrészt számos elsődleges forrást, konzuli beszámolót használ fel, és számszerűleg is megkísérli a lélekszám változásának rekonstrukcióját. Emanuele Constantini szaloniki zsidó közösségről írt kitűnő tanulmánya e közösség Szaloniki státusára vonatkozó diplomáciai tárgyalásait vizsgálja. A kereskedelem zavartalanságában érdekelt közösség – mely itt a városban egyébként teljes társadalommal rendelkezett a gyári munkástól a gyártulajdonosig – a nagyhatalmak zsidóságán és a nemzeteken átívelő zsidó szervezeteken keresztül próbált befolyást gyakorolni a döntéshozókra. Bernard Lory az 1913-as albán–macedobolgár felkelés historiográfiai recepciójának vizsgálatán túl az események rekonstrukcióját is megkísérli. A bolgárul kitűnően olvasó francia a felkelés egyik vezérének, Milan Matovnak az emlékiratait is felhasználja, de nem ismeri a vele rivális Petar Csaulev szintén publikált naplórészleteit, így a felkelés belső szervezetének rekonstrukciója hiányos. A szerb Vojislav Pavlović tanulmánya nem sokat bővít szakmai ismereteinken, zömmel a szerb nemzeti történetírás elképzeléseinek francia nyelvű ismertetése. Ennél jobb a Sorbonne-on tanító Traian Sandu román Balkán-politikáról írott tanulmánya (mert legalább őszinte és objektív a román törekvéseket és a mögötte álló érvrendszer ru-

galmasságát illetően). Gabriel Leanca tanulmánya Dél-Dobrudzsa román megszerzése és a francia–orosz szövetség kapcsolatát illetően viszont remekül hasznosítható, román, bolgár és francia anyagot egyaránt felhasználó munka.

A kötet második fele a nemzetközi beavatkozás módjaival foglalkozik, de a tanulmányok zöme áttekintő jellegű. A Fabrice Jesné–Mathieu Jestin francia szerzőpáros nagyhatalmi konzulok háborús szerepét elemző tanulmánya üde színfoltja a kötetnek: humanitárius, diplomáciai és gazdasági érdekeket szem előtt tartó tevékenységük mind elemzésre kerül a szövegben. Ugyanez érvényes Nadine Akhund tanulmányára a Carnegie Bizottság Balkán-háborút követő feltáró munkájának tudományos és politikai háttéréről. Részletesen beszámol a megrendelő céljairól, a jelentés megírásában részt vevő személyek kiválasztásának módszeréről (a békebizottság vezetője személyes ismerőseit-bizalmasait kérte fel, akik többsége viszont helyettest állított), kapcsolati hálójukról, egymáshoz való viszonyukról. A jelentést összeállító hat emberből kettő el sem jutott a tényleges helyszínre, illetve idő előtt kilépett a csapatból. Josef Redlich, akit az eredetileg kiválasztott Heinrich Lammasch helyett válogattak be, az osztrák–magyar diplomácia neheztelése miatt nem tudta munkáját elvégezni, a német küldött nem kapott útlevelet Belgrádba. Az egymást jól ismerő macedónszakértő Pavel Miljukov (az eredeti orosz jelölt visszalépése után annak ajánlásával került be a csapatba) és az angol Henry Noel Brailsford bolgárbarát érzelmei nyomot hagytak a könyv formában is megjelentetett jelentésben, mely tehát objektívnek nem tekinthető, viszont ez az első civil beszámoló a háború költségeiről és az elkövetett atrocitásokról. Odile Moreau Stephane Lauzanne, a francia *Le Matin* újságírójának Balkán-háborús beszámolóit elemzi: egyrészt török oldalon viszonylag kevés nyugati újságíró tevékenykedett és írta meg benyomásait a Balkán-háborúról (angol oldalról Ashmead-Bartlett említhető), másrészt a tanulmány szisztematikus elemzést ad az oszmán politikai helyzetről, mely 1912-ben olyan kaotikus volt, hogy ezek után nem meglepő a kisállamok győzelme. Az erősen lábjegyzetelt tanulmány a nemrég közzétett török Balkán-háborús forrásokra is támaszkodik.

A harmadik rész a konfliktusról szóló tudósítások, memoárok, historiográfiai értelmezések elemzését tartalmazza. Itt kiemelendő a román Daniel Cain tanulmánya. Újságíróról ritkán neveznek el főutcát – a *The Times* egykori tudósítója, a Balkán Szövetség kiépítésén és egyben tartásán fáradozó, önjelölt diplomatává avanzsáló David Bouchier érdemelte ki ezt Szófiában. A másik román történész, Claudiu-Lucian Topor a nemzeti retorika szerepét vizsgálta a román sajtóban a második Balkán-háború idején (izgalmas kérdés egy olyan háború indoktrinációja, melyben Románia nem hivatkozhat az etnikai elvre). A szerb Stanislav Sretenović a Balkán-háborúk megítélését elemzi a két Jugoszlávia historiográfiájában. A háborúnak internacionalista és nem burzsoá-hódító jelleget adni elég nehéz volt marxi alapon, s a kortárs szerb szocialisták, például Dimitrije Tucović támadták is, ugyanakkor a nemzeti függetlenséget, sőt az egyesülést a szocialista történetírás haladó fejleményként értékeli más országokban is. Az első Jugoszlávia fennállása idején a hivatalos ideológia úgy ítélte meg, hogy a két Balkán-háború „bosszú volt Koszovóért és Szlivnicáért” (az 1389-es oszmán és az 1885-ös bolgár vereségért). A kötetet a franciás neveltetésű bolgár, Csavdar Marinov írása zárja Macedóniáról, melyben vitás kérdések historiográfiai háttérét vizsgálja, vajon a macedónok elszenvedői vagy aktorai voltak az eseményeknek (tikvesi felkelés); a szerbek felszabadítók vagy elnyomók voltak stb. Összességében a kötetben található körülbelül egy tucat jó minőségű és szakirodalomban gazdag írás kárpótlást nyújt az ugyanennyi gyenge tanulmány és egyenetlen színvonal okozta kellemetlen percekért.

Demeter Gábor

CONTENTS

The Great War's Interpretations in Regional Approach (László Szarka)	165
--	-----

Studies

László Szarka: From Multi-national Empires to Multi-ethnic Nation States: State-Building Nationalism in East-Central European Countries during the First World War	171
Enikő Gyarmati: Austria–Hungary in the First World War – in the Recent English Language Scholarly Literature	193
Mile Bjelajac: The Role of Serbia in the Current Historical Debates on the Origins of the First World War	217
Ágnes Ózer: Nothing New in Serbia: The Assessment of the First World War and the Reception of the Newest Foreign Literature in Serbia	241
Barna Ábrahám: The International Dimension of the Slovak Question during the First World War	257
László Kürti: Identity and Propaganda in the Art of Miltiades Manno at the Time of the First World War	289
Gabriela Dudeková: Family and Survival Strategies during the First World War: Long-term Changes in the Slovak Society	311

Book Reviews

Kokugaku in Meiji-period Japan: The Emergence of the Modern Japanese National Consciousness (Ildikó Farkas)	333
The Image of Balkan Wars in the Recent French Literature (Gábor Demeter)	338
The Role of the Albanian Storm Centre in the Outbreak of the First World War (Gábor Demeter)	341

SZERZŐINK

Ábrahám Barna, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Bjelajac, Mile, a történettudomány doktora, tudományos tanácsadó, igazgató, Institut za noviju istoriju Srbije (Szerbiai Modern Kori Történeti Intézet), Belgrád • Demeter Gábor, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Dudeková, Gabriela, PhD, tudományos főmunkatárs, Historický ústav SAV (Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet), Pozsony • Farkas Ildikó, PhD, tudományos munkatárs, egyetemi docens, MTA BTK Történettudományi Intézet, Károli Gáspár Református Egyetem • Gyarmati Enikő, doktorandusz, Eszterházy Károly Főiskola, Eger • Kürti László, habilitált egyetemi tanár, Miskolci Egyetem BTK • Ózer Ágnes, a történettudomány doktora, múzeumi tanácsos, igazgató, Muzej Vojvodine (Vajdasági Múzeum), Újvidék • Szarka László, kandidátus, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

A Világtörténet 2015-ös évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap